

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 05.08.2025

Kabul Tarihi: 25.11.2025

Article Type: Research article

Submitted: 05.08.2025

Accepted: 25.11.2025

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1759229>

Hakan ÜLKER¹

Muhittin TATAROĞLU²

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük Egemenliği

Öz: Bu çalışma, Türkiye'nin gümrük egemenliğini tarihsel süreklilik ve kurumsal bağımlılık bağlamında inceleyerek, 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile 1995 Avrupa Birliği Gümrük Birliği rejimini karşılaştırmalı biçimde analiz etmektedir. Çalışma, gümrük politikalarının yalnızca ekonomik tercihler değil aynı zamanda siyasal ve hukuksal egemenlik alanlarını dönüştüren stratejik araçlar olduğu varsayımına dayanmaktadır. Baltalimanı Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi denetimini büyük ölçüde kaybettiği bir süreci başlatmış, İngiliz tüccarlara tanınan ayrıcalıklar yerli üretimi zayıflatarak yapısal bağımlılık ilişkilerini derinleştirmiştir. Benzer biçimde, "1995 Gümrük Birliği düzenlemesi" Türkiye'yi modern bir bütünleşme rejimine dâhil etmiş, ancak karar alma mekanizmalarından dışlayarak asimetrik bir ilişki üretmiştir. Her iki dönemde de ekonomik yükümlülüklerin yüksek, kurumsal temsiliyetin ise

¹ Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, hulker@outlook.com.tr, ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6898-6013>.

² Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi / Kamu Yönetimi Bölümü, tataroglu@mu.edu.tr, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9071-6720>.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

sınırlı kalması, egemenliğin klasik tanımlarının yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışma, egemenliğin yalnızca askerî ve siyasî kapasite ile değil, aynı zamanda ticaret kurallarını koyabilme gücüyle tanımlanması gerektiğini ileri sürmekte ve Ticaret Egemenliği Teorisi'ni önermektedir. Söz konusu yaklaşım, serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birlikleri ve küresel normların merkez ülkelerin egemenliğini kurumsal düzeyde tahkim ettiğini savunmakta, gerçek egemenliği ise küresel ticaretin normatif çerçevesini belirleyebilme kapasitesinde görmektedir. Bu bakış açısıyla, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecinde salt uyum sağlayan değil, kural koyucu aktör olarak konumlanması, ekonomik özerkliğini ve stratejik hareket alanını güçlendirecek temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Baltalimanı Anlaşması, ekonomik bağımlılık, Gümrük Birliği, gümrük egemenliği*

Abstract: This study examines Turkey's customs sovereignty through the lens of historical continuity and institutional path dependence. It further provides a comparative analysis of the 1838 Balta Liman Trade Agreement and the 1995 European Union Customs Union regime to illustrate the long-term constraints and transformations shaping Turkey's external trade governance. It is grounded in the premise that customs policies are not merely economic preferences but strategic instruments that transform political and legal domains of sovereignty. The Balta Liman Agreement marked the beginning of a period in which the Ottoman Empire largely lost control over its economic domain; privileges granted to British merchants undermined domestic production and deepened structural dependency. Similarly, the 1995 Customs Union integrated Turkey into a modern framework of economic integration, yet excluded it from decision-making processes, thereby producing an asymmetric relationship. In both periods, while economic obligations were substantial, institutional representation was limited, revealing the inadequacy of classical definitions of sovereignty.

The study argues that sovereignty should not be defined solely by military or political capacity but also by the ability to set trade rules. It also proposes the

(ATAD)

“Trade Sovereignty Theory” to conceptualize this broadened understanding.” This approach contends that free trade agreements, customs unions, and global norms serve to consolidate the sovereignty of core countries at the institutional level, while true sovereignty lies in the capacity to shape the normative framework of global trade. From this perspective, Turkey’s positioning as a rule-maker rather than a rule-taker in the ongoing modernization of the Customs Union emerges as a fundamental necessity for strengthening its economic autonomy and strategic room for maneuver.

Keywords: *Baltalimani Agreement, economic dependence, Customs Union, customs sovereignty*

Extend Summary

This study examines the concept of Turkey’s economic sovereignty within the framework of customs policies in a historical continuity, providing a comparative analysis of the 1838 Treaty of Balta Liman and the European Union Customs Union arrangement that entered into force in 1995. The economic sovereignty of states is not confined solely to the ability to determine customs tariffs; rather, it is directly related to the question of who determines these tariffs, under which conditions, and in what political context. Customs policies constitute institutional arenas that shape states’ positions in the global market, influence domestic production structures, affect foreign relations, and carry political as well as economic significance. Through the analytical lens of historical institutionalism, the study demonstrates that the external dependence experienced by the Ottoman Empire vis-à-vis Britain in 1838 and the lack of representation faced by Turkey against the European Union after 1995 share comparable characteristics. The Treaty of Balta Liman substantially weakened the Ottoman Empire’s capacity to regulate trade, left domestic production vulnerable, and rendered the fiscal structure dependent on external actors. Similarly, the 1995 Customs Union bound Turkey to obligations without granting it access to the EU’s decision-making processes, thereby transforming the country into an actor that implements the rules of foreign trade without participating in their formulation. Both regimes produced not only economic outcomes but also political and institutional consequences, influencing state-society relations, mechanisms of representation, and the domestic legal order.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

The contribution of this study to the literature lies in its treatment of customs sovereignty not merely as a technical issue but as a fundamental indicator of institutional and political autonomy. The historical deprivation of Turkey from the instruments necessary to advance its economic sovereignty has consistently been linked to the external shaping of its foreign trade policies. However, the institutional capacity of modern Turkey, coupled with its participation in international organizations and the vibrancy of civil society, allows for the post-1995 framework to be critically reassessed and potentially revised. This indicates that historical repetition is not inevitable and that with awareness and institutional will, past patterns can be transcended. As a result, the study proposes the "Theory of Trade Sovereignty," which goes beyond classical theories of sovereignty and dependency by placing the power to establish rules in international economic relations at the core of sovereignty. The argument advanced is that while there exists a historical continuity between the Ottoman Empire's dependency on the West in the nineteenth century and Turkey's Customs Union experience at the end of the twentieth century, this continuity does not constitute an unalterable destiny. Genuine sovereignty is not simply about increasing exports but about possessing the capacity to shape the rules of global trade. The ability of a nation to freely determine its development strategy is intrinsically tied to its capacity to influence the norms of international commerce.

As Mustafa Kemal Atatürk emphasized at the Izmir Economic Congress, a state that lacks the authority to determine its own customs and tax regulations cannot be considered truly independent. Accordingly, Turkey's future foreign trade policies must consider not only economic gains but also institutional sovereignty. The modernization of the Customs Union should therefore be approached not as a technical harmonization exercise, but as an opportunity for the construction of institutional sovereignty. Turkey must become an actor that does not merely implement decisions taken elsewhere but actively participates in the decision-making processes themselves. To achieve this, both the strengthening of domestic institutional capacity and the restructuring of external economic relations on more equitable foundations are essential.

Ultimately, the relationship between the regimes of 1838 and 1995 is not only one of historical recurrence but also a profound warning. Sovereignty is not established through rhetorical appeals or nationalistic discourse, but through the institutionalization of economic power. Shaping Turkey's future trade policies with this awareness will prevent the repetition of historical mistakes, while simultaneously reinforcing national interests and democratic governance.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1838 Baltalimanı Anlaşması ile modern Türkiye'nin 1995 Gümrük Birliği düzenlemesi altında karşılaştığı ekonomik egemenlik kaybının benzer kurumsal mekanizmalar üzerinden tarihsel bir süreklilik oluşturup oluşturmadığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda araştırmanın temel sorusu řu şekilde belirlenmiştir:

1838 Baltalimanı Anlaşması ile 1995 Gümrük Birliği, Türkiye'nin gümrük egemenliği bakımından karşılaştırılabilir bir tarihsel yol bağımlılığı üretmekte midir?

Metodolojisi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan karşılaştırmalı tarihsel analiz yaklaşımını esas almaktadır. İncelemenin kuramsal çerçevesi tarihsel kurumsalcılığa dayanmaktadır. Bu yaklaşım, kurumların belirli kırılma anlarında ortaya çıktığını ve bu dönemde alınan kararların zaman içinde yerleşerek uzun vadeli kısıtlar oluşturduğunu kabul eder. Ayrıca dış baskılarla şekillenen kurumsal düzenlemelerin zamanla birikerek değişim maliyetini artırdığı ve bu durumun bir yol bağımlılığı yarattığı belirtilir.^{3 4} Tarihsel kurumsalcılık, kurumların anlık değil, tarihsel süreçler ve kritik dönemeçler boyunca şekillendiğini vurgulaması bakımından yeni kurumsalcılık literatürünün önemli bir damarını oluşturur.⁵ Bu çerçeve doğrultusunda 1838

³ Pierson, Paul. "Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics." *American Political Science Review* 94, no.2, 251–267, 2000.

⁴ James Mahoney and Kathleen Thelen, *Explaining Institutional Change: Ambiguity, Agency, and Power* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

⁵ Peter A. Hall and Rosemary C. R. Taylor, *Political Science and the Three New Institutionalisms*, MPIfG Discussion Paper 96/6 (Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 1996), 1.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

Baltalimanı Anlaşması ile 1995 Gümrük Birliği, farklı dönemlerde ortaya çıkmış olmalarına rağmen Türkiye'nin gümrük egemenliğini sınırlayan iki kritik kurumsal dönemeç olarak ele alınmaktadır. Analiz üç aşamada yürütülmüştür:

- Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki gümrük rejiminin kapitülasyonlar, Baltalimanı Anlaşması ve Düyun-u Umumiye çerçevesinde tarihsel olarak yeniden kurulması,
- Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin Ortak Gümrük Tarifesi, serbest ticaret anlaşmalarına uyum zorunluluğu ve karar alma süreçlerine katılım eksikliği bakımından incelenmesi;
- İki rejimin gümrük tarifesi belirleme yetkisi, kural koyma kapasitesi, temsil düzeyi ve ekonomik bağımlılık eksenlerinde karşılaştırılması.

Veri Toplama

Veri toplama sürecinde belge incelemesi (doküman analizi) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmanın tarihsel niteliği nedeniyle hem birincil hem de ikincil kaynakların sistematik olarak karşılaştırılmasına imkân tanımaktadır. Birincil veriler; Baltalimanı Anlaşması, kapitülasyon metinleri, Lozan düzenlemeleri, Ankara Anlaşması, Katma Protokol, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, AB Ortak Gümrük Tarifesi belgeleri ve Resmî Gazete kararları gibi dönemin temel hukuki ve kurumsal dokümanlarından oluşmaktadır. İkincil veriler ise Osmanlı ekonomik yapısı, uluslararası ticaret rejimleri ve Türkiye-AB ilişkilerini inceleyen akademik literatürden derlenmiştir. Bu yaklaşım, iki farklı dönemde oluşturulan ticaret ve gümrük düzenlemelerinin ekonomik egemenlik üzerindeki etkilerini kurumsal yapı, temsil mekanizmaları ve dışsal baskılar açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirme olanağı sunmuştur.

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri, sadece siyasi üyelik perspektifinden değil, aynı zamanda iktisadi bütünleşme ve dış ticaret politikaları bağlamında da çok katmanlı bir tartışma alanı sunmaktadır. Özellikle 1995 yılında imzalanan ve 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlařması⁶, Türkiye'nin AB ile olan ekonomik bütünleşmesinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu düzenleme, sanayi malları ticaretinde gümrük vergilerinin kaldırılmasını ve AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'nin Türkiye tarafından uygulanmasını öngörmekte, fakat Türkiye'nin karar alma süreçlerine katılımını içermemektedir. Bu durum, literatürde sıklıkla "temsilsiz yükümlölük" ya da "egemenliğin devri" şeklinde tanımlanmakta ve Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı üzerinde ciddi sınırlamalar yarattığı ileri sürölmektedir.⁷

Gümrük politikaları, devletlerin ekonomik egemenliğinin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle dış ticaret politikalarında tarifelerin belirlenmesi, bir devletin iç pazarını koruma ve uluslararası rekabet koşullarını dengeleme yeteneğini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Gümrük Birliği düzenlemesi ile dış ticaret politikalarında AB'ye bağımlı hale gelmesi, gümrük egemenliği bağlamında bir tartışma yaratmıştır. AB'nin üçüncü ölkelerle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarına taraf olmaksızın uyum sağlamak zorunda bırakılan Türkiye, bu sürece müdahil olamamakta, ancak sonuçlarından doğrudan etkilenmektedir.⁸

Benzer bir yapısal bağımlılık ilişkisi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde de gözlemlenmiştir. 1838 yılında İngiltere ile imzalanan Baltalimanı Ticaret Anlaşması, Osmanlı'nın gümrük tarifeleri üzerindeki egemenliğini büyük ölçüde sınırlamış ve imparatorluğu dışa açık, bağımlı bir ekonomik yapıya sürökmüştir.⁹ Bu anlaşma, İngiliz tüccarlarına iç pazarda önemli imtiyazlar tanımış; yerli üretim ve sanayinin gelişimini engellemiş ve uzun vadede

⁶ https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html (Erişim Tarihi; 7.7.2025)

⁷ Sözen, Ahmet. "Turkish Democratization In Light of Its EU Candidate Status." The Constitution for Europe and an Enlarging Union. 2-25, 2005.

⁸ Akman, Mehmet Sait. "The European Union's Trade Strategy and Its Impact on Turkey: an Evaluation from the Perspective of Free Trade Agreements." Turkish Studies, 12(2), 387-403, 2010.

⁹ Pamuk, şevket. "Ottoman de-industrialization, 1800-1913: assessing the magnitude, impact, and response." (The Economic History Review, 2010'a).

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

Osmanlı'nın ekonomik bağımsızlığını zedelemiştir. Nitekim, bu tür dışa bağımlı ticaret düzenlemeleri tarihsel kurumsalcılık bağlamında değerlendirildiğinde, ekonomik egemenlik kaybının yol bağımlılığı içerisinde yeniden üretildiği görülmektedir.¹⁰

Tarihsel kurumsalcılık yaklaşımı, belirli kurumsal yapıların tarihsel olarak şekillendiğini ve bu yapıların sonraki süreçlerde bireylerin ve devletlerin tercihlerini sınırladığını ileri sürer. Özellikle kritik dönemeçler sonrası oluşan kurumsal yapılanmaların, uzun vadeli sonuçlar yarattığı ve alternatif gelişim yollarını kapattığı savunulmaktadır.¹¹ Bu teoriye göre, Osmanlı'nın 19. yüzyılda yaşadığı ekonomik egemenlik kaybı, modern Türkiye'nin AB ile kurduğu asimetrik ekonomik ilişkilerin tarihsel öncülü olarak görülebilir. Bu bağlamda, 1838 Baltalimanı Anlaşması ile 1995 Gümrük Birliği düzenlemesi, farklı tarihsel zamanlarda benzer kurumsal kısıtları ve bağımlılık ilişkilerini içermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin ekonomik egemenliğini tarihsel bir süreklilik çerçevesinde analiz etmektir. Özellikle Osmanlı'nın dış ticaret politikaları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin AB ile olan ilişkileri arasında yapısal ve işlevsel benzerlikler kurulup kurulamayacağı sorusu, çalışmanın merkezinde yer almaktadır. Türkiye'nin gümrük politikalarında karar alma kapasitesinin zaman içerisindeki dönüşümü, dış aktörlerin etkisiyle şekillenen kurumsal yapılar üzerinden değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken, sadece ekonomik veriler değil, aynı zamanda uluslararası hukuk normları, kurumsal düzenlemeler ve siyasal yapı da dikkate alınacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki dış ticaret politikaları, büyük ölçüde Batı Avrupa devletlerinin baskısıyla şekillenmiştir. Özellikle İngiltere ile yapılan anlaşma Osmanlı'nın dış ticaret rejimini neredeyse tek taraflı biçimde belirlemiş ve imparatorluğu yarı-sömürge bir ekonomik yapıya sürüklemiştir.¹² Bu yapının temel özelliği, devletin iç pazarı üzerindeki koruma kapasitesinin

¹⁰ Paul, a.g.e., 251-267.

¹¹ Mahoney & Thelen, a.g.e., 254.

¹² Keyder, Çağlar. *The Definition of a Peripheral Economy: Turkey, 1923-1929*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981. (Turkish edition, Ankara: Yurt Yayınları, 1982; 2nd edition, İstanbul: Tarih Vakfı, (4(3), 387-410, 1993.

düşmesi ve dış ticaretin büyük ölçüde yabancı sermaye ve tüccarların kontrolüne geçmesidir. Günümüz Türkiye'si, Gümrük Birliği bağlamında benzer bir durumla karşı karşıyadır: Türkiye, AB'nin ticaret rejimine uyum sağlamakta; ancak bu rejimin belirleyici aktörü olamamaktadır. Bu durum, sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasal egemenlik tartışmalarını da gündeme getirmektedir.¹³

Gümrük Birliği'nin Türkiye açısından doğurduğu en temel tartışmalardan biri, egemenlik devri meselesidir. Avrupa Birliği, uluslarüstü bir yapı olarak, üye ülkeler arasında yetki paylaşımını zorunlu kılar. Ancak Türkiye, bu yapıya üye olmaksızın Gümrük Birliği'ne dahil olmuş ve dolayısıyla karar alma süreçlerine katılmadan yükümlülük üstlenmiştir. Bu durum, egemenliğin bir boyutunu teknik bir alan olan gümrük politikası üzerinden uluslararası bir yapıya devretmek anlamına gelirken, diğer yandan Türkiye'nin bu sürece müdahil olamaması, demokratik meşrutiyet açısından da tartışmalıdır.¹⁴

Bu çerçevede, Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine sağladığı avantajlar (örneğin sanayi ürünlerinde pazar genişlemesi, üretim standartlarının yükselmesi, rekabet gücü artışı gibi) inkâr edilemez olsa da bu yapının egemenlik açısından getirdiği sınırlamalar göz ardı edilemez. Özellikle son yıllarda AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye'nin dahil olmaması ve bu anlaşmaların Türk ekonomisi üzerindeki doğrudan etkileri, Gümrük Birliği'nin yapısal reform ihtiyacını gündeme getirmiştir.¹⁵

Gümrük Egemenliği Kavramı: Ulus-Devletin Ekonomik Bağımsızlığı

Gümrük egemenliği, devletin dış ticaret politikası ve gümrük tarifelerini kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız biçimde belirleme yetkisini ifade eder ve kökeni mali egemenlik anlayışına dayanan klasik egemenlik kuramına uzanır. Egemenliği vergilendirme hakkı üzerinden tanımlayan Bodin¹⁶ ve Grotius¹⁷,

¹³ Yücel, Bülent. Westphalia Antlaşmasından Nice Antlaşmasına: Egemenlik Kavramının Tarihsel Seyri ve Bir Prototip Olarak Avrupa Birliği, *AÜEHFD*, C.X.S. 1-2 166-202, 2006.

¹⁴ Aydın Düzgüt, S., & Tocci, Nathalie. "Turkey and the European Union," *The European Union Series*, ed. Neill, Nugent and William E. (Palgrave Press, 2015), 195-203.

¹⁵ Togan, Sübidey. "On the European Union- Turkey Customs Union, CASE Network Studies and Analyses," *CASE-Center for Social and Economic Research*, 426 (2011).

¹⁶ Sabine Lardon, "Les Six Livres de la République de Jean Bodin (1576): La première citation des Serments de Strasbourg," *Corpus Eve*, 2019.

¹⁷ Grotius, Hugo. *De Jure Belli ac Pacis Libri Tres*. Translated by Francis W. Kelsey, Clarendon Press, 1925.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

kavramın erken düşünsel temellerini oluştururken, modern dönemde Hobson¹⁸, Kindleberger¹⁹ ve daha yakın zamanda Krasner (1999)²⁰ gibi yazarlar uluslararası ekonomik düzen içinde devletlerin ticaret politikası üzerindeki kontrolünün egemenliğin temel bir bileşeni olduğunu vurgulamıştır. Kavramın uygulama alanı tarihsel olarak geniştir. Kolonyal dönemde tarifeleri belirleme yetkisi dış güçlere bırakılan Asya ve Afrika toplumları, 19. yüzyılda kapitülasyonlarla gümrük tarifesi belirleme hakkını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu ve 20. yüzyılda dış borç krizleri sırasında ticaret politikası IMF ve Dünya Bankası koşullarına bağlanan Latin Amerika ülkeleri bu durumun temel örnekleridir. Osmanlı-Türkiye literatüründe ise kavram özellikle kapitülasyonlar, Baltalimanı Anlaşması ve erken Cumhuriyet döneminde tarifelerin yeniden millileştirilmesi süreçleri etrafında “gümrük egemenliğinin kaybı” tartışmalarıyla kurumsallaşmıştır. Bu çalışma, literatürde parçalı biçimde yer alan bu farklı yaklaşımları bir araya getirerek gümrük egemenliğini yalnızca tarife belirleme yetkisi olarak değil, dışsal baskılar karşısında ulus-devletin ekonomik karar alma kapasitesinin bütününe kapsayan daha geniş bir kuramsal çerçeve olarak yeniden tanımlamakta ve böylece kavramı her iki tarihsel rejimin analizinde kullanılabilir özgün bir analitik araca dönüştürmektedir

Devletin ekonomik egemenliği, tarihsel olarak dış ticaret politikaları üzerindeki kontrolü ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu egemenlik; gümrük tarifelerinin belirlenmesi, ithalat-ihracat düzenlemelerinin yapılması ve dış ticaretin ulusal çıkarlar doğrultusunda yönlendirilmesi gibi uygulamalarla somutlaşmaktadır. Gümrük egemenliği, bu bağlamda bir devletin ekonomik bağımsızlığını koruyabilme kapasitesinin temel göstergesi olarak kabul edilmektedir.²¹ Uluslararası ilişkiler literatüründe ise gümrük egemenliği, sadece iktisadi açıdan

¹⁸ John A. Hobson, *Imperialism: A Study*, James Nisbet, 1902, pp. 64–71.

¹⁹ Charles P. Kindleberger, “Sovereignty,” *Power and Money: The Economics of International Politics and the Politics of International Economics*, Basic Books, 1970, pp. 35–54.

²⁰ Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton UP, 1999, Chapter 1.

²¹ Krugman, Paul, R., Obstfeld, Maurice, & Melitz, Marc, J. *Economía Internacional: Teoría y política*, ed. Alberto Canizal. (8th ed. Pearson Education Press, 2012).

değil, aynı zamanda siyasal egemenliğin ekonomik boyutu olarak da ele alınmaktadır.²²

Gümrük egemenliği, özellikle küreselleşme sürecinin hız kazandığı 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ulus-devletin yetki alanlarının aşındığı bir dönemde yeniden tartışmaya açılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA'lar) ve bölgesel ekonomik birlikler gibi uluslararası yapılar, devletlerin dış ticaret politikalarını serbest piyasa ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillendirmeye zorlamış; bu durum birçok ülke açısından egemenliğin paylaşımı ya da gönüllü egemenlik devri gibi kavramları gündeme getirmiştir.²³

Avrupa Birliği özelinde bu tartışmalar daha da karmaşık bir hale gelmiştir. AB, sadece ekonomik değil, aynı zamanda kurumsal ve hukuki bir bütünleşme modelidir. Bu model çerçevesinde üye devletler, dış ticaret ve gümrük politikalarında AB kurallarına uyum sağlamakla yükümlüdürler. Ancak Türkiye gibi tam üye olmayan ülkeler için bu süreç daha farklı yürütülmektedir. Türkiye, 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ile AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT) uygulama yükümlülüğünü üstlenmiş; buna karşın karar alma süreçlerine katılamamıştır.

Gümrük Birliği'ne ilişkin akademik literatürde genel yorumlamalar, bu yapının Türkiye ekonomisi üzerindeki yapısal etkilerini iki boyutta tartışmaktadır. Birincisi, sanayi sektöründe rekabet gücünün artması, teknik düzenlemelerin AB standartlarına uyumlu hale gelmesi ve ihracatın çeşitlenmesi gibi olumlu çıktılar; ikincisi ise Türkiye'nin üçüncü ülkelerle serbest ticari anlaşma imzalama yetkisini fiilen yitirmesi ve dış ticaret politikalarının büyük ölçüde AB politikalarına bağlı olması gibi olumsuz etkilerdir.^{24 25} Türkiye'nin bu anlaşma çerçevesinde AB'nin serbest ticaret anlaşmalarına otomatik olarak uyum sağlamak zorunda olması ancak bu anlaşmaların müzakere süreçlerinde yer almaması, egemenliğin dışsal biçimde kısıtlanmasının bir örneği olarak gösterilebilir. Bu ilişki, zamanla ekonomik olduğu kadar diplomatik sorunlara da yol açmıştır. Örneğin AB ile Kanada, Japonya gibi ülkeler arasında imzalanan anlaşmalar sırasında Türkiye bu pazarlara erişim sağlayamazken, bu ülkeler

²² Strange, Susan. *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Econom*, ed. Steve Smith. (Cambridge University Press, 2009).

²³ Bickerton, Christopher J. *European Integration: From Nation-States to Member States*. (Oxford University Press, 2012).

²⁴ Togan, Sübidey. Turkey: Toward EU Accession. *The World Economy* World 27(7), pp. 1013-1045, 2009.

²⁵ Aydın Düzgit, Tocci, a.g.e.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

Türkiye pazarına kolayca girebilmiştir. Bu nedenle AB'nin kendi çıkarları ve Türkiye'nin çıkarlarının gelecekte daha fazla farklılaşma olasılığının olduğunu kabul ederek Türkiye'nin gerçek bir uluslararası aktör olması için bu ikilemden kurtulması gerekmektedir.²⁶

Diğer yandan, gümrük egemenliği kavramı sadece dış ticaret politikalarının teknik bir unsuru olarak değil, aynı zamanda bir devletin kalkınma stratejisinin yönünü belirleyen yapısal bir süreç olarak da görülmelidir. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, gümrük vergileri koruyucu sanayi politikalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır; yerli üreticiyi uluslararası rekabete karşı korumaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Gümrük Birliği sürecinde sanayi ürünleri ticaretinde koruma araçlarından mahrum kalması, belirli sektörlerin dış rekabete karşı savunmasız hale gelmesine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Gümrük Rejimi ve Kapitülasyonlar

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaret politikaları, özellikle 16. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleriyle yapılan kapitülasyon anlaşmaları çerçevesinde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Başlangıçta ticareti geliştirmek ve uluslararası siyasi çıkarlar amacıyla verilen bu ayrıcalıklar, zamanla Osmanlı'nın hem iktisadi hem siyasi olarak kırımlar yaşadığı süreçte ekonomik egemenliğini sınırlayan yapısal kısıtlamalara dönüşmüştür.²⁷ Kapitülasyonlar, Batılı tüccarlara gümrük kolaylıkları sağlamış, yerli üreticilerin rekabet gücünü zayıflatmış ve devletin gümrük tarifelerini belirleme yetisini daraltmıştır.

Bu dönüşüm, özellikle 19. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması, Osmanlı'nın İngiltere'ye geniş ticari imtiyazlar tanıdığı ve iç ticaret üzerinde kontrolünü büyük ölçüde kaybettiği bir kırılma anı olarak değerlendirilmektedir.²⁸ Anlaşma, Osmanlı'nın ithalat üzerindeki vergi oranlarını %5 ile sınırlandırmış, ihracat üzerindeki kısıtlamaları kaldırmış ve

²⁶ Ülgen, Sinan. "A Place in the Sun or Fifteen Minutes of Fame? Understanding Turkey's New Foreign Policy", *Carnegie Papers*, pp. 1–23, 2010.

²⁷ Zürcher, Erik J. "An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914. Ed. by Halil İnalcık, with Donald Quataert," *International Review of Social History*, (1996'a).

²⁸ Pamuk, Şevket. Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme: 1820–1913. (Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018-01b).

İngiliz tüccarlara iç pazarda serbest hareket hakkı tanımış ve bu anlaşmadan sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin dış ticarete tek taraflı olarak vergi koyma yetkisi de elinden alınmıştır. Anlaşmanın 3. Maddesiyle İngiltere hem "en çok müsaadeye mazhar millet" hem de "en çok müsaadeye mazhar yerli tüccar" olma hakkını elde etmiş, 6. Maddesi ile de bu anlaşma hükümlerinin isteyen tüm dost ülkelere istisnasız ve itirazsız olarak uygulanacağını kabul etmiştir.²⁹ Bu durum, imparatorluğun gümrük politikalarını bağımsız biçimde düzenleyemez hale gelmesine neden olmuştur.

Tarihsel kurumsalcı yaklaşım açısından bu tür dışsal baskılarla şekillenen ticari rejimler, uzun vadede kurumsal kalıpların oluşmasına yol açmaktadır. Osmanlı'nın dışa açık ve müdahale kapasitesi sınırlı ekonomik yapısı, sonraki dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ticaret politikaları üzerinde de etkili olmuş, kapitülasyonlar ve Baltalimanı Anlaşması sadece Osmanlı'nın değil, aynı zamanda modern Türkiye'nin ekonomik egemenlik yapısının da tarihsel temelini oluşturmuştur.³⁰

Literatürde bu yapılar genellikle "yarı-sömürgeci" bir ekonomik düzene işaret eder.^{31 32} Gümrük tarifelerinin dış baskılarla belirlenmesi, sermaye hareketlerinin yerli üretim üzerindeki baskısı ve ticaretin uluslararası güçlerce yönlendirilmesi gibi unsurlar, bağımsız ekonomik politika üretiminin önünü kesmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan sanayileşme sürecinin zayıflığı, bu dışsal yapısal kısıtlamaların doğrudan sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Kapitülasyonların kaldırılması, fiilen I. Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki hükümetinin 9 Eylül 1914 tarihinde bir bildiri ile tek taraflı olarak ve 1923 Lozan Anlaşması ile de hukuken mümkün olmuştur. Ancak bu süreç, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlık anlayışının köklerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Tam bağımsızlık ancak ekonomik bağımsızlıkla mümkündür*" sözüyle Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki korumacı politikalar, gümrük tarifeleri yoluyla ulusal sanayinin korunması ve dış müdahalenin engellenmesi çabası olarak görülmektedir.³³ Osmanlı'nın

²⁹ Kütükoğlu, Mübahat S., Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850), s.139-140

³⁰ Mahoney, a.g.e.

³¹ Keyder, a.g.e.

³² Owen, Roger. The Middle East in the World Economy, 1800-1914. (Methuen press, 1981).

³³ Zürcher, Erik J. Turkey: A Modern History (International Library of Human Geography). (I.B. Tauris Press, 2017b), s.151.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

kapitülasyonlar yoluyla yaşadığı gümrük egemenliği kaybı, sadece bir tarihsel olay değil aynı zamanda Türkiye'nin günümüzde yaşadığı dış ticaret bağımlılığı sorunlarının da arka planını oluşturmaktadır.

Baltalimanı Anlaşması'nın Kurumsal Mirası: İktisadi Sömürgeleşme

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1838 yılında İngiltere ile imzaladığı Baltalimanı Ticaret Anlaşması, yalnızca iki devlet arasında gerçekleştirilen sıradan bir ticaret protokolü değil; aynı zamanda imparatorluğun ekonomik ve kurumsal yapısında derin bir dönüşüm başlatan tarihsel bir kırılma noktasıdır. Bu anlaşma, Osmanlı'nın geleneksel iktisadi uygulamalardan liberal ticaret rejimine ("laissez-faire, laissez-passer" bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) geçişi zorunlu kılmış, imparatorluğun dış ticaret ve iç üretim dengelerini kökten etkilemiştir. Anlaşmanın içeriğinde yer alan düzenlemeler, Osmanlı'nın kendi gümrük politikaları üzerinde egemenlik kurma yetisini büyük ölçüde ortadan kaldırmış ve İngiliz sermayesinin iç pazarda baskın hale gelmesine zemin hazırlamıştır.³⁴

Anlaşmanın sadece ekonomik değil, aynı zamanda kurumsal sonuçları da olmuştur. Osmanlı, bu dönemde ekonomik karar alma süreçlerini giderek İngiliz ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillendirmek zorunda kalmış; gümrük rejimi bağımsız bir egemenlik alanı olmaktan çıkarak dış baskılara açık bir düzenleme alanına dönüşmüştür.³⁵ Bu dönüşüm, Douglass C. North'un kurumsal iktisat kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, bir tür dışsal kurumsallaşma sürecine işaret eder. North'a göre kurumsal yapıların dışsal müdahalelerle biçimlenmesi, yol bağımlılığı yaratır ve bu yapılar, kendi iç dinamikleriyle kolayca değiştirilemez.³⁶

Baltalimanı Anlaşması'nın Osmanlı iktisat yapısında yarattığı uzun süreçli sonuçları, Cumhuriyet döneminde bile tümüyle ortadan kaldırılamamıştır. Anlaşmanın ardından Osmanlı gümrük tarifeleri, yabancı devletlerin onayı

³⁴ İnalcık, Halil. *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300–1600*, (Phoenix Press, 2001), s. 215.

³⁵ Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (İletişim Yayınları, 23.baskı, 2022), s. 97.

³⁶ North, Douglass C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, (Cambridge University Press, 1990), s. 99–103.

olmadan değiştirilemez hale gelmiş; bu uygulama 1929 yılına kadar fiilen devam etmiştir.³⁷ Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti bu kısıtlamaları kaldırma hakkını teorik olarak kazanmış olsa da fiili olarak tam bir ekonomik bağımsızlığa kavuşması ancak 1930'lu yıllarda uygulanan korumacı sanayi politikalarıyla mümkün olabilmektedir.³⁸ Bu durum, Baltalimanı'nın yalnızca Osmanlı dönemiyle sınırlı kalmayan, Cumhuriyet'in ekonomik yapılanmasına da doğrudan etki eden bir kurumsal miras bıraktığını göstermektedir.

İktisadi sömürgeleşme kavramı, klasik sömürgecilikten farklı olarak siyasi işgal veya idari hâkimiyet olmaksızın ekonomik araçlarla bir ülkenin bağımlı hale getirilmesini ifade eder. Osmanlı'nın 19. yüzyılda içine düştüğü durum tam olarak bu yapıya uygundur. Gümrük gelirlerinin yabancı devletlerce kontrol edilmesi, Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulması ve iç üretimin dış rekabete karşı savunmasız kalması, bu bağımlılığı kurumsallaştırmıştır.³⁹ Nitekim Şevket Pamuk, bu süreci "dışa açık ve düşük verimli bir ekonomi modeli" olarak tanımlar ve Osmanlı'nın büyüme kapasitesini bu modelin sınırladığını savunur.⁴⁰

Baltalimanı Anlaşması ile Osmanlı şehir esnafı, Avrupa'dan ithal edilen sanayi mallarıyla rekabet edemez hale gelmiş; Anadolu'da geleneksel el sanatları gerilemiş ve iç piyasa dengeleri büyük ölçüde dışa bağımlı bir yapıya dönüşmüştür.⁴¹ Bu süreç ile Osmanlı iç pazarının dış mallarla işgal edildiği ifade edilmektedir. Tarihsel süreçte yapılan serbest ticaret anlaşmalarında ülkelerin kalkınma düzeyindeki gelişmişlik dengesi önem arz etmektedir. İsveçli ekonomist Gunnar Myrdal tarafından öne sürülen "kutuplaşma teorisi" ile ifade ettiği gibi; Ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasında fark bulunan ülkelerin, ekonomik bir bütünleşmeye gitmesi veya eşit şartlarda serbest ticaret anlaşmaları yapması durumunda gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkın giderek artacağını

³⁷ Zürcher(b), a.g.e.

³⁸ Tekeli, İlhan & İlkin, Selim. *Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, (Bilgi Üniversitesi Yay., 2004,) s. 87.

³⁹ Quataert, Donald. *Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution*, (Cambridge University Press, 1993), s. 79.

⁴⁰ Pamuk(a), a.g.e., s. 68.

⁴¹ Quataert, a.g.e., s. 102.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

ve böylece gelişmiş ülkelerin daha da zengin, gelişmekte olan ülkelerin ise daha fakir hale geleceğidir.^{42 43}

Osmanlı'nın dış ticaretinde İngiltere'nin kazandığı ayrıcalıklı konum, yalnızca ekonomik bir üstünlük değil, aynı zamanda bölgesel güç dengesini etkileyen jeopolitik sonuçlar doğurmuştur. İngiltere'nin Hindistan yolunu güvence altında tutma hedefi ile Osmanlı pazarlarına serbest erişim isteği birleştiğinde, imparatorluk giderek İngiliz kapitalizminin çevresel uzantısına dönüşmüştür. Bu tablo, Wallerstein'in dünya-sistemleri kuramının merkez-çevre ilişkisi açısından değerlendirildiğinde, Osmanlı'nın merkezin ihtiyaçlarına göre konumlandırılmış bir ekonomi hâline getirildiğini açık biçimde göstermektedir.⁴⁴

Günümüzde de Türkiye'nin Avrupa ile ticari ilişkilerinde benzer politikalar gözlemlenmektedir. Modern Türkiye açısından bu tarihsel deneyim, özellikle 1995 Gümrük Birliği Anlaşması çerçevesinde yeniden gündeme gelmiştir. Literatürde birçok araştırmacı, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nde karar alma süreçlerinden dışlanmasını, tıpkı Baltalimanı'nda olduğu gibi dış ticaret politikalarında sınırlı bir egemenlik durumu olarak değerlendirmektedir. Her iki durumda da dış baskılarla şekillenmiş ticaret rejimleri, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlık kapasitesini tartışmaya açmakta, kurumsal sürekliliklerin yol açtığı yapısal bağımlılıkları göz önüne getirmektedir. Türkiye, Avrupa Birliği'ne tam üye olmadan Gümrük Birliği'ne dahil edilen tek ülke olarak özel bir ortak kabul edilmiştir. Türkiye açısından ise Gümrük Birliği, genellikle tam üyeliğe giden yolda önemli bir adım olarak gösterilmiştir.⁴⁵

⁴² Rasim, Kutlu, Gümrük Birliği'nin Türk Dış Ticaretine Etkileri, (Detay Yayıncılık 2021), s.7

⁴³ Gunnar Myrdal, *Economic Theory and Underdeveloped*, University Paperbacks, London, 1957, s.40.

⁴⁴ Wallerstein, Immanuel. *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion Of the Capitalist World-Economy, 1730s-1840s*, (University of California Press, 1974), s. 348.

⁴⁵ Akçay, Ekrem Yaşar. Gümrük Birliği'nde Güncelleme Tartışmaları Tartışmasına Farklı Bir Bakış: Tam Üyelik Sürecine Alternatif mi? *Curr Res Soc Sci*, 6(1), 2020, s. 29-38

Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin Kurumsal Yapısı ve Eleştirileri

1995 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması⁴⁶, Türkiye açısından Avrupa Birliği (AB) ile ekonomik bütünleşmenin en ileri düzeyi olarak tanımlanmış; ancak bu bütünleşmenin kurumsal mimarisi, zamanla yapısal sorunları da beraberinde getirmiştir. Anlaşma, Türkiye'nin AB üyesi olmaksızın Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT) uygulamasını ve üçüncü ülkelerle AB'nin imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarına uyum sağlamasını öngörürken, Türkiye'yi karar alma süreçlerinin dışında bırakmıştır.⁴⁷ Bu yönüyle 1838 Baltalimanı Anlaşması'ndaki yapısal asimetri ile dikkat çekici bir tarihsel paralellik kurulmaktadır.

Gümrük Birliği'nin kurumsal altyapısı, Ankara Anlaşması (1963) ve Katma Protokol (1970) çerçevesinde şekillenmiş, 1995 tarihli Gümrük Birliği Kararı (1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı) ile somut bir işleyişe kavuşturulmuştur.⁴⁸ Ancak bu yapı, AB üyesi olmayan bir ülkenin AB'nin ortak dış ticaret politikasına tam dahil olduğunu öngördüğü halde, karar alma mekanizmalarında söz hakkı tanımamıştır. Bu durum hem egemenlik tartışmalarını doğurmuş hem de uygulamada ciddi eşitsizlikler yaratmıştır. En sık eleştirilen konulardan biri, Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarına (STA) otomatik olarak uyum sağlamak zorunda olmasıdır. Türkiye bu anlaşmalara taraf olmamakta, müzakere süreçlerine katılmamakta, ancak yükümlülükleri üstlenmektedir.⁴⁹ Örneğin, daha önceki bölümlerde verilen örnekte olduğu gibi AB'nin üçüncü ülkeler ile imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarında Türkiye bu pazarlara erişim sağlayamadan kendi pazarını bu ülkelere açmak zorunda kalmıştır. Bu durum, karar alma mekanizmasına katılamayan ama uygulama yükümlülüğü altına giren bir ülke modeli yaratmıştır. Ekonomik teoriler açısından bakıldığında, bu model optimal ticaret birliği varsayımlarına aykırıdır. Jacob Viner'in klasik gümrük birliği teorisine göre, bir gümrük birliğinin refah artırıcı etkileri, ticaret yaratımı ve sapmasını dikkate alır. Türkiye örneğinde ise, AB ile tam üyelik olmadan oluşturulan bu yapının "ticaret sapması" etkisi

⁴⁶ https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html (Erişim Tarihi; 01.07.2025)

⁴⁷ Decision No 1/95 of the EC-Turkey Association Council of 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union.

⁴⁸ Aydın Düzgüt, Tocci, a.g.e.

⁴⁹ Ülgen, a.g.e.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

yarattığı, yani Türkiye'nin daha düşük maliyetli üçüncü ülke mallarını tercih edemeyerek refah kaybına uğradığı belirtilmektedir.⁵⁰

Kurumsal sorunlar yalnızca ekonomik boyutta değil, aynı zamanda demokratik meşruiyet açısından da ciddi sonuçlar doğurmuştur. Türkiye, AB'nin ticaret politikasının dışlayıcı niteliğine rağmen bu politikalara uymayı sürdürmekte; böylece ulusal parlamento ve kamuoyunun denetiminden büyük ölçüde bağımsız, teknik düzeyde işleyen bir süreç ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle, Gümrük Birliği bir tür "teknokratik vesayet" ilişkisi olarak da yorumlanmaktadır.⁵¹ Özellikle AB kurallarına uyum yükümlülüğü ile yerli üreticiler ve tüketiciler üzerinde, ulusal ekonomi politikalarının bağımsızlığını sınırlamıştır. Nitekim 1960 tarihinde kurulan DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) ile 5 yıllık kalkınma planları yerli sanayiye korumaya odaklanan ithal ikameci sanayileşmeyi öngermekteydi. Bu dönemde izlenen strateji; yüksek gümrük tarifeleriyle dış rekabeti sınırlamak, yerli sanayilere kredi, teşvik ve sübvansiyonlar sağlamak ve ithalatı kota sistemi aracılığıyla kontrol altına almak suretiyle şekillenmekteydi. Buna karşılık, Katma Protokol'ün Türkiye'ye yüklediği yükümlülükler ise tam tersine; Türkiye'nin AET menşeli sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergileri kademeli olarak ortadan kaldırmasını, AET mallarına yönelik tarife dışı engellerin ve kotaların tasfiye edilmesini, üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum sağlamasını ve uzun vadede hizmetler ile sermaye hareketlerinin serbest dolaşımına ilişkin düzenlemelere intibak etmesini öngörmekteydi. Bu çerçevede, AET/AB'nin Katma Protokol aracılığıyla Türkiye'ye yüklediği serbest ticaret taahhütleri ve liberalizasyon yükümlülükleri, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından benimsenen ithal ikameci ve korumacı sanayi politikalarıyla sistematik bir çatışma içerisindeydi. Bu durum Türkiye'de bazı sektörlerde rekabet gücünün artmasına katkı sağlasa da koruyucu dış ticaret araçlarının devre dışı bırakılması nedeniyle sanayisizleşme tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini sıfırlarken, AB tarım ürünlerini Gümrük Birliği dışında tutmuş, bu da tarım sektörünün korunma

⁵⁰ Viner, Jacob. *The Customs Union Issue*, ed. Paul Oslington, Oxford University Press, 2014).

⁵¹ Tocci, Nathalie. "Turkey's European Future: Behind the Scenes of America's Influence on EU-Turkey Relations", (New York University Press, 2011).

taleplerini arttırmıştır. Ayrıca hizmetler sektörü ve kamu alımları gibi stratejik alanlar da bu yapıya dahil edilmemiştir. Bu durum, Gümrük Birliği'nin "eksik bir entegrasyon modeli" olduğu yönündeki eleştirileri güçlendirmiştir.

Gümrük Birliği'nin güncellenmesine ilişkin tartışmalar, özellikle 2016 sonrası daha belirgin hale gelmiştir. AB Komisyonu, Türkiye ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesine sıcak baksa da siyasi gerekçelerle müzakereler askıya alınmıştır. Türkiye, bu süreçte serbest ticaret anlaşmalarına eşzamanlı katılım, tarım ve hizmetlerin kapsam dahilinde genişletilmesi ve karar alma mekanizmalarına danışma yoluyla katılım gibi taleplerde bulunmuştur.⁵² Ancak bu talepler, AB tarafından çoğu zaman siyasi kriterler (demokrasi, insan hakları, yargı bağımsızlığı) üzerinden değerlendirilmiş ve ekonomik değil siyasi pazarlık konusu haline getirilmiştir.⁵³ Tüm bu gelişmeler, Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin işleyişine ilişkin literatürde yeni bir kavramsal çerçevenin gelişmesine yol açmıştır. Özellikle "diferansiyel entegrasyon", "asimetrik ortaklık" ve "post-liberal ticaret rejimi" gibi kavramlar, bu yapının tek taraflı yükümlülük üreten doğasını açıklamakta kullanılmaktadır.⁵⁴ Ayrıca bazı araştırmacılar, Gümrük Birliği'nin Türkiye'yi Avrupa değerlerinden uzaklaştıran değil, tersine, daha fazla demokratikleşme için bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini de savunmaktadır.⁵⁵ Türkiye-AB Gümrük Birliği bu açıdan tarihsel olarak Baltımanı Anlaşması'ndaki dışsal baskılarla şekillenen Osmanlı dış ticaret rejimini hatırlatmakta, her iki durumda da karar alma süreçlerinin dış müdahalelere açık olması, egemenlik hakkındaki eleştirileri beraberinde getirmektedir.

Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Türkiye'nin Gümrük Egemenliği: 1838 ve 1995 Rejimleri

Türkiye'nin ekonomik tarihinde iki büyük dış ticaret rejimi, ülkenin gümrük egemenliğini benzer biçimde sınırlamış ve dışsal kurumsal baskılarla şekillenmiştir. Aralarında yaklaşık bir buçuk yüzyıl olsa da 1838 Baltımanı Ticaret Anlaşması ile 1995 Türkiye-AB Gümrük Birliği düzenlemesi, dönemin küresel güç dengeleriyle uyumlu biçimde Türkiye'nin ekonomik karar alma

⁵² European Commission, "Proposal for the Modernisation of the Customs Union with Turkey", Brussels, 2016.

⁵³ Tocci, N., a.g.e., s. 57-58.

⁵⁴ Bickerton, C., a.g.e.

⁵⁵ Aydın-Düzgüt, Senem. "De-Europeanisation through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP's Election Speeches", *South European Society and Politics*, 21(1), 2016, s.45-58.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

kapasitesini daraltan yapılar oluşturmuştur. Her iki dönemde de Türkiye, baskın bir ekonomik aktörle (1838'de İngiltere, 1995'te AB) ilişkiye girmiş ve bu ilişki ülkeyi normları önceden belirlenmiş bir ticaret rejiminin uygulayıcı konumuna itmiştir. Bu tür asimetrik düzenlemeler, Wallerstein'ın dünya-sistemleri kuramında tarif edilen merkez-çevre yapısıyla uyumludur. Bu kurama göre çevre ekonomiler üretim yapıları, ticaret kanalları ve kurumsal bağımlılık ilişkileri üzerinden merkezin ihtiyaçlarına göre konumlandırılır⁵⁶. Osmanlı'nın İngiliz kapitalizminin hammadde ve pazar ihtiyacını karşılayan bir çevre birimine dönüşmesi ile modern Türkiye'nin AB sanayisinin ticari taleplerine uyum sağlayan, ancak karar alma süreçlerinde temsil edilmeyen bir aktör hâline gelmesi, bu kuramsal çerçevenin iki farklı tarihsel örneğini oluşturmaktadır.

Kurumsal olarak farklılık gösteren yönleri ise, dönemin iç siyasi kapasitesidir. Osmanlı 1838 anlaşmasını yaparken mutlak monarşik bir yapı içindeydi ve her türlü denetimden uzaktı. Ancak 1995'te Türkiye, çok partili demokratik bir sistem içinde AB ile Gümrük Birliği'ne katıldı. Her ne kadar siyasal açıdan yönetim sistemleri birbirinden oldukça farklı olsa da Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılımını sağlayan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının TBMM'de bir onay kanunu çıkarılmaksızın yürürlüğe girmesi ve bu sürecin kamuoyunda neredeyse hiç tartışılmadan, adeta bir oldu bitti ile gerçekleştirilmesi, demokratik devlet teamülleri bakımından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu yönüyle söz konusu süreç, uygulamaya konuluş biçimi açısından 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile belirli bir benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla, Gümrük Birliği'nin demokratik meşruiyet bağlamında daha tartışmalı bir zemin oluşturduğu; özellikle komprador nitelikteki siyasiler tarafından yapılan tercihlerin bu durumu pekiştirdiği ileri sürülebilir. Uygulamada ise bu fark politik katılım açısından anlamlı bir iyileşme yaratmamış, kamuoyunun Gümrük Birliği üzerindeki etkisi oldukça sınırlı kalmıştır.⁵⁷

Osmanlı'nın 1838 anlaşmasında karar alma süreçlerine etkisi yoktu; çünkü söz konusu düzenleme, büyük ölçüde İngiltere'nin baskısıyla ve Osmanlı'nın zayıflayan mali ve siyasi yapısının zorunlu kıldığı koşullar altında imzalanmıştır.

⁵⁶ Wallerstein, a.g.e.

⁵⁷ Aydın Düzgüt, a.g.e., s. 45.

Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın diplomatik reform çabalarının bir uzantısı olarak değerlendirilen bu anlaşma, daha çok Batı'yla siyasi yakınlaşmanın bir uzantısıydı.⁵⁸ Osmanlı, kendi çıkarlarını koruyacak kurumsal denetim mekanizmalarından yoksun olduğu için, anlaşma hükümlerinin iç pazara etkilerini kontrol edememiştir.

1995 Gümrük Birliği'nde ise taraflar arasında eşitlik görünse de Türkiye'nin karar süreçlerinden dışlandığı birçok çalışmada dile getirilmiştir. Türkiye, AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ne ve ticaret politikalarına uymakla yükümlü olmasına rağmen, bu politikaların oluşturulmasında rol almamaktadır. Bu durum, literatürde "karar alma-temsil uyumsuzluğu" olarak tanımlanır. Normatif olarak bir entegrasyon ilişkisinde, yükümlülük ile karar yetkisi arasında orantı olması beklenir. Ancak Gümrük Birliği'nde Türkiye, yükümlülükleri taşıyan ama karar alma sistemine entegre edilmeyen bir aktördür. Bu da Avrupa Birliği ile olan ilişkinin asimetrik kurumsallaşma içerdiğini göstermektedir.⁵⁹

Karar alma süreçlerinde yer almamak, yalnızca teknik bir eksiklik değildir; aynı zamanda egemenlik devri açısından kritik bir kırılmadır. Türkiye bu süreçte hem parlamenter denetimden uzak hem de uluslararası alanda temsil edilmeyen bir pozisyona sürüklenmiştir. Gümrük Birliği, teknik düzeyde yürütme organın faaliyeti haline gelmiş; bu durum karar alma süreçlerinin demokratik meşruiyeti bakımından ciddi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Şevket Pamuk'un belirttiği gibi, 1838 sonrası dönem "dış ticarete açık ama düşük verimli bir ekonomik yapı" ortaya çıkarmıştır.⁶⁰

Benzer biçimde, 1995 Gümrük Birliği sonrasında Türkiye sanayisinde bazı olumlu gelişmeler yaşansa da genel tablo karmaşıktır. Sanayi ürünlerinde Avrupa pazarına erişim avantajları sağlanmış ancak aynı anda dış rekabetin artması, özellikle KOBİ'ler için ciddi baskı oluşturmuştur. Tarım ve hizmet sektörlerinin dahil edilmemesi de Türkiye'nin iç ekonomik dengelerini bozmuştur. Bu sınırlı kapsam, verimsizliklere, ticaret dengesizliklerine ve Türkiye'nin ekonomik politikalarını AB'nin gelişen ticaret çerçevesiyle uyumlu

⁵⁸ Karpat, Kemal. H. *Osmanlı Modernleşmesi*, (Timaş Yayınları, 2016), s. 89–92.

⁵⁹ Tocci, Nathalie., "Turkey and the European Union: Scenarios for 2023", September 2016.

⁶⁰ Pamuk, a.g.e.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

hale getirmede zorluklara yol açmıştır.⁶¹ Ayrıca Türkiye, ticaret hacmini artırsa da dış ticaret açığı sürekli büyümüş; bu da dış borçlanma ve cari açık sorunlarını kronik hale getirmiştir. Yani her iki dönemde de ticaretin büyümesiyle birlikte artan bağımlılık ilişkisi söz konusudur. Dış pazarlar genişlerken, yerli üretim üzerindeki baskılar ve kaynak aktarım problemleri ekonomik yapıyı kırılganlaştırmıştır.⁶²

Bu karşılaştırma, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı söz konusu olduğunda yalnızca politik değil, kurumsal düzeyde de dikkatli olunması gerektiğini göstermektedir. Gerek Baltalimanı'nda gerekse Gümrük Birliği'nde yaşanan deneyimler, dış ekonomik baskılara karşı kurumsal direnç kapasitesi zayıf olduğunda uluslararası düzeneklerin ülke lehine işlemediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle uluslararası ekonomik mekanizmalara eklenme, basit bir biçimde "katılmak" ya da "dışarıda kalmak" ikilemine indirgenemez. Asıl belirleyici olan, bu mekanizmalara hangi kurumsal hazırlıklarla, ne tür bir müzakere gücüyle ve hangi koşullar altında dahil olunduğudur. Dolayısıyla dış ticaret anlaşmaları yapılırken ulusal çıkarları koruyan, karar süreçlerine etkin katılımı mümkün kılan ve dış baskılara karşı kurumsal dayanıklılığı güçlendiren mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir.

Özellikle Gümrük Birliği'nin modernizasyonu tartışmalarında Türkiye, sadece teknik güncelleme değil, aynı zamanda kurumsal reform talep etmelidir. Serbest ticaret anlaşmalarına eşzamanlı katılım, ortak gümrük tarifesine müdahil olma, hizmetler ve tarım alanlarının dahil edilmesi gibi başlıklar hayati önemdedir.⁶³ Aksi halde, 1838'de olduğu gibi, Türkiye'nin dış ticareti dış aktörlerin çıkarları doğrultusunda şekillenmeye devam edecektir. Ayrıca, içeride sanayi politikalarının yeniden güçlendirilmesi ve yerli üreticinin rekabet gücünün artırılması da bu tür anlaşmaların olumsuz etkilerini sınırlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Sadece AB ile değil, küresel ticaret ağları içinde daha

⁶¹ İnstituTE. *Modernizing The Turkey-Eu Customs Union: Issues And Prospects*, (March, 2025). <https://www.institute.org/report/modernizing-the-turkey-eu-customs-union-issues-and-prospects>.

⁶² Kalaycı, Cemalettin. & Küçükali, Cem. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği: Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(3), (2018), s. 13-23.

⁶³ European Commission, a.g.e.

bağımsız bir pozisyon elde etmek için stratejik ticaret politikaları geliştirilmelidir.⁶⁴

TARTIşMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

1838 Baltalimanı Anlaşması ile 1995 Gümrük Birliği arasındaki yüz elli yıla yakın zaman farkı, ilk bakışta bu iki rejimin birbirinden tamamen kopuk olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Ancak yapılan karşılaştırmalı çözümleme, bu iki tarihsel olayın yalnızca biçimsel değil, yapısal benzerlikler taşıdığını da açıkça göstermektedir. Her iki durumda da Türkiye ve Osmanlı, dış ekonomik aktörlerin belirleyici olduğu bir sürece katılmak zorunda kalmış, bu süreçte karar alma mekanizmaları dışında bırakılmış ve iç ekonomik dengelerini koruyacak araçlardan mahrum kalmıştır.

1838’de Osmanlı, klasik gümrük rejimini İngiliz baskısıyla terk ederek, dış ticaret alanında denetimini büyük ölçüde kaybetmiştir. 1995’te ise Türkiye, AB ile tam üyelik sağlamadan, Ortak Gümrük Tarifesi ve serbest ticaret anlaşmalarının yükümlölüklerini kabul ederek karar alma gücünü dışsallaştırmış, buna karşılık elde ettiği faydalar sınırlı kalmıştır. Her iki dönemin ortak noktası, bir tarafın üstün bir güç konumunda, diğer tarafın ise bu gücün oluşturduğu rejime uyum sağlayan ama yön veremeyen, yalnızca uygulayan aktör konumunda olmasıdır. Ayrıca her iki dönemde de anlaşmaların imzalanmasından sonra Türkiye açısından her ne kadar dış ticaret hacmini yüksek oranda artırmış gibi görünse de dış ticaret açığı da sürekli büyümüş, bunun doğal sonucu olarak da dış borçlanma ve kronik cari açık sorunsalı oluşmuştur. Osmanlı bu anlaşmadan 16 yıl sonra ilk dış borcunu almış ve dış borçlanmadan 21 yıl sonra moratoryum ilan etmiş, 1881’de ise Deyun-i Umumiye kurumu ile egemenlik alanını sarıh bir şekilde devretmiş ve devletin ekonomik yıkımı resmen gerçekleşmiştir. Günümüz Türkiye’si açısından ise 12 Eylül 2019 tarihli Resmî Gazetede 45 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2. Maddesi ile ihdas edilen Borçlanma Genel Müdürlüğü, 14 Eylül 2024 tarihli Resmî Gazete ile kaldırılmış olsa dahi Türkiye’nin hali hazırda dış borç ve faizleri ile yaşadığı kronikleşmiş tarihsel sorunu da benzerlik açısından önem arz etmektedir.

Türkiye’nin gümrük egemenliğinin tarihsel dönüşümüne bakıldığında, farklı siyasal sistemler ve ideolojiler altında dahi, ekonomik bağımlılık ilişkilerinin

⁶⁴ Rodrik, Dani. *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, (WW Norton & Company, 2012).

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

kurumsal alanlarda tekrarlandığı görülmektedir. Bu tür yapılar, ekonomik alanın ötesine geçerek siyasal ve hukuksal egemenlik düzenlerini de yeniden şekillendirerek dış ticaret politikalarının iç siyasetteki belirleyiciliğini artırmaktadır. Ancak bu benzerlik, her iki rejimin aynı düzeyde sonuçlar doğurduğu anlamına gelmemektedir. Modern Türkiye'nin kurumsal kapasitesi, uluslararası örgütlere katılım düzeyi, iç hukuk mekanizmaları ve sivil toplumun gelişmişliği, 1995 sonrası yapının eleştirilebilir ve değiştirilebilir olmasını mümkün kılmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, tarihsel tekrardan kaçınılabilir ancak bu, yalnızca farkındalık ve kurumsal irade ile mümkündür. Bu durum literatürde klasik tanımların yerine yeni bir kavramsallaştırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, egemenliğin yalnızca askerî ve siyasî alanlarla sınırlı olmadığını; aynı zamanda bir devletin ticaret kurallarını belirleyebilme kapasitesini de içermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tarihsel süreklilik içerisinde incelendiğinde Ticaret Egemenliği Teorisi'nin kullanılması önerilmektedir. Ticaret Egemenliği Teorisi daha ileri gider. Asimetri, ürün yapısından çok kurumsal düzende ortaya çıkar. Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği ve küresel normlar, merkez ülkelerin egemenliğini kalıcılaştırır. Artık küresel ekonomik çağda gerçek egemenlik, ticaretin norm koyucusu olabilmektir. Bir ülke, kendi kalkınma stratejisini özgürce belirleyebilmek için yalnızca ihracatını artırmakla değil, küresel ticaretin kurallarını etkileme gücüyle de ölçülür.

Önceki devletin hangi saiklerle çöktüğünün doğru biçimde analiz edilmemesi ve kök nedenlerin yeterince tespit edilmemesi, tarihsel kuramcılık açısından değerlendirildiğinde yeni kurulan devletin de benzer dinamikler nedeniyle zayıflayıp dağılma riskini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, bir devletin yıkılışına yol açan temel unsurların tarihsel ve yapısal düzlemde ayrıntılı biçimde incelenmesi, yeni siyasal düzenin sürdürülebilirliği açısından kritik bir önem taşımaktadır. Tüm bilgiler değerlendirildiğinde bu çalışmanın ortaya koyduğu temel konu, Türkiye'nin dış ticaret rejimlerinin siyasal ve ekonomik bağımsızlık üzerindeki etkisinin tarihsel süreklilik taşıdığı, ancak bu sürekliliğin mutlak bir kader olmadığıdır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'ndeki: "Artık Osmanlı Devleti gerçekte ve uygulamada bağımsızlıktan yoksun duruma düşürülmüştü. Bir devlet ki, kendi uyruklarına koyduğu vergiyi

(ATAD)

yurdunda yaşıyıp kazanan yabancılara uygulayamaz; gümrük işlerini, vergilerini ülke ve ulusun isteklerine ve çıkarlarına göre düzenlemesi yasaktır... Böyle bir devlete elbette bağımsız denemez!" sözlerini de dikkate alarak Gümrük Birliği'nin modernizasyonu süreci, yalnızca teknik değil, aynı zamanda kurumsal egemenlik inşası açısından da değerlendirilmelidir. Türkiye, dış ticaret ortaklıklarında artık sadece alınan kararları uygulayan değil, karar verme sürecine dahil olan bir aktör olmak için hem iç kurumsal kapasitesini artırmalı hem de dış ekonomik ilişkilerini daha eşitlikçi temellere oturtmalıdır. Bu yönüyle 1838 ve 1995 rejimleri arasındaki ilişki, sadece bir tekerrür değil, aynı zamanda bir uyarıdır. Egemenlik, yalnızca siyasi söylemler ve hamaset ile değil, ekonomik kurumsallıkla da kurulur. Türkiye'nin gelecekteki ticaret politikalarının bu bilinçle şekillendirilmesi, tarihsel hataların yeniden yaşanmasını engelleyecek en güçlü dayanak olacaktır. Bundan sonraki süreçte, Türkiye'nin yalnızca ekonomik kazanımları değil; kurumsal egemenlik ilkesini de gözeterek dış ticaret politikası yürütmesi hem ulusal çıkarların hem de demokratik işleyişin güçlenmesini sağlayacaktır.

Ticaret Egemenliği Teorisi, klasik egemenlik ve bağımlılık kuramlarını aşarak, uluslararası ekonomik ilişkilerde kural koyma gücünü egemenliğin merkezine yerleştirir. Bu teori, Osmanlı'nın 19. yüzyılda Batı'ya bağımlılığından Türkiye'nin 20. yüzyıl sonundaki AB Gümrük Birliği deneyimine kadar uzanan tarihsel bir sürekliliği açıklar.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ekrem Yaşar. Gümrük Birliği'nde Güncelleme Tartışmaları Tartışmasına Farklı Bir Bakış: Tam Üyelik Sürecine Alternatif mi? *Curr Res Soc Sci*, 6(1), 2020, s. 29-38
- Akman, Mehmet Sait. "The European Union's Trade Strategy and Its Impact on Turkey: an Evaluation from the Perspective of Free Trade Agreements." *Turkish Studies*, 12(2), 387-403, 2010.
- Aydın Düzgit, S., & Tocci, Nathalie. "Turkey and the European Union," *The European Union Series*, ed. Neill Nugent and William E. (Palgrave Press, 2015), 195-203.
- Aydın-Düzgit, Senem. "De-Europeanisation through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP's Election Speeches", *South European Society and Politics*, 21(1), 2016, s.45-58.

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

Bickerton, Christopher J. *European Integration: From Nation-States to Member States*. (Oxford University Press, 2012).

Euro2025). <https://www.institute.org/report/modernizing-the-turkey-eu-customs-union-issues-and-prospects>.

Grotius, Hugo. *De Jure Belli ac Pacis Libri Tres*. Translated by Francis W. Kelsey, Clarendon Press, 1925.

Gunnar Myrdal, *Economic Theory and Underdeveloped*, University Paperbacks, London, 1957.

Hall, Peter A., and Rosemary C. R. Taylor. *Political Science and the Three New Institutionalisms*. MPIfG Discussion Paper 96/6, Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, 1996.

Hobson, John A. *Imperialism: A Study*. James Nisbet, 1902.

İnalçık, Halil. *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300–1600*, (Phoenix Press, 2001), s. 215.

Kalaycı, Cemalettin. & Küçükali, Cem. Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği: Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(3), (2018), s. 13-23.

Karpat, Kemal. H. *Osmanlı Modernleşmesi*, (Timaş Yayınları, 2016), s. 89–92.

Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (İletişim Yayınları, 23.baskı, 2022), s. 97.

Keyder, Çağlar. *The Definition of a Peripheral Economy: Turkey, 1923-1929*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981. (Turkish edition, Ankara: Yurt Yayınları, 1982; 2nd edition, Istanbul: Tarih Vakfı, (1993)., 4(3), 387–410.

Kindleberger, Charles P. "Sovereignty." *Power and Money: The Economics of International Politics and the Politics of International Economics*, Basic Books, 1970.

Krasner, Stephen D. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton UP, 1999.

Krugman, Paul, R., Obstfeld, Maurice, & Melitz, Marc, J. *Economía Internacional: Teoría y política*, ed. Alberto Canizal. (8th ed. Pearson Education Press, 2012).

- Kutlu, Rasim, Gümrük Birliği'nin Türk Dış Ticaretine Etkileri, (Detay Yayıncılık 2021) s.7
- K  t  koğlu, M  bahat S., Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi M  nasebetleri (1580-1850), s.139-140
- Mahoney, James., & Thelen, Kathleen. Explaining Institutional Change: Ambiguity, agency, and power. *Cambridge University Press*.(2010): 254.
- North, Douglass C., Institutions, Institutional Change and Economic Performance, (Cambridge University Press, 1990), s. 99-103.
- Owen, Roger. The Middle East in the World Economy, 1800-1914. (Methuen press, 1981).
- Pamuk, şevket. "Ottoman de-industrialization, 1800-1913: assessing the magnitude, impact, and response." *The Economic History Review*. 4.43, 2010.
- Pamuk, şevket. Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve B  y  me: 1820-1913. (Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018-01).
- Pierson, Paul. "Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics." *American Political Science Review* 94, no.2 (2000): 251-267.
- Quataert, Donald. *Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution*, (Cambridge University Press, 1993), s. 79.
- Rodrik, Dani. *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*, (WW Norton & Company, 2012).
- S  zen, Ahmet. "Turkish Democratization In Light of Its EU Candidate Status." *The Constitution for Europe and an Enlarging Union*: 2-25, 2005.
- Strange, Susan. *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Econom*, ed. Steve Smith. (Cambridge University Press, 2009).
- Tekeli, İlhan & İlkin, Selim. *Cumhuriyetin Harcı: K  ktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, (Bilgi Üniversitesi Yay., 2004,) s. 87.
- Tocci, Nathalie. "Turkey's European Future: Behind the Scenes of America's Influence on EU-Turkey Relations", (New York University Press, 2011).
- Tocci, Nathalie., "Turkey and the European Union: Scenarios for 2023", September 2016.
- Togan, Sübidey. "On the European Union- Turkey Customs Union, CASE Network Studies and Analyses," *CASE-Center for Social and Economic Research*, 426 (2011).
- Togan, Sübidey. Turkey: Toward EU Accession. *The World Economy World* 27(7), pp. 1013-1045,2009.

Hakan ÜLKER - Muhittin TATAROĞLU

1838 Baltalimanı Anlaşmasından Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin Gümrük
Egemenliği

Ülgen, Sinan. "A Place in the Sun or Fifteen Minutes of Fame? Understanding Turkey's New Foreign Policy", *Carnegie Papers*, pp. 1-23, 2010.

Viner, Jacob. *The Customs Union Issue*, ed. Paul Oslington, Oxford University Press, 2014).

Wallerstein, Immanuel. *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion Of the Capitalist World-Economy, 1730s-1840s*, (University of California Press, 1974), s. 348.

Yücel, Bülent. Westphalia antlaşmasından nice Antlaşmasına: Egemenlik Kavramının Tarihsel Seyri ve Bir Prototip Olarak Avrupa Birliği, *AÜEHFD, C.X.S. 1-2* 166-202, 2006.

Zurcher, Erik J. "An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914. Ed. by Halil Inalcik, with Donald Quataert," *International Review of Social History*, (1996).

Zürcher, Erik J. *Turkey: A Modern History* (International Library of Human Geography). (I.B. Tauris Press, 2017), s.151.

https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html (Erişim Tarihi; 07.07.2025)

(ATAD)